

КОНКУРЕНЦІЯ В НАУЦІ ТА КУЛЬТУРНО-ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ

ОЛЕГ, КУБАЛЬСЬКИЙ¹

Анотація

Всебічно досліджується природа конкуренції в контексті наукового розвитку. Сучасна наука, спільнота дослідників, сфера комерційного застосування наукових здобутків – висококонкурентне середовище. В той же час, наука має залишатися фундаментальною опорою для людяності на подальшого прогресу людства. Отже, надмірна прагматизація та утилітаризм в науці та технологічній сфері мають стримуватися культурними чинниками. В цьому плані надзвичайно актуальності набуває привнесення в наукову сферу цінностей гуманізму, людиноцентризму. Підкреслюється, що конкуренція в науці з одного боку сприяє появі нових відкриттів, підтриманні духу змагальності у досягненні найкращих результатів, а з другого боку – робить науковий процес більш прагматичним та комерціалізованим. Здійснюючи пізнавальну діяльність, суб'єкти науки ведуть боротьбу не тільки за найкращий результат як такий, але й за оволодіння істиною як найбільш адекватною системою знань. Наголошується на значенні гуманістичних спонукальних чинників розвитку науки, що сприятиме утвердженню творчості та незаангажованості у науковій діяльності. Для відтворення зазначених чинників важлива загальносуспільна атмосфера щодо ставлення до науково-дослідної діяльності – утвердження у суспільній думці, державній політиці значущості й поваги до праці науковця. З гуманістичних позицій діяльність науковців має бути спрямована не на створення нової зброї, засобів руйнування природного середовища, а на покращення адаптивних можливостей людини, створення умов для її гармонійного існування з розширеними можливостями у різноманітних вимірах: соціальному, біологічному, технологічному, інформаційно-комунікаційному тощо.

Ключові слова: наука, конкуренція, культура, гуманізм, загальнолюдські цінності.

Важливим фактором прогресу в науці є конкуренція. Здійснюючи пізнавальну діяльність, суб'єкти науки ведуть боротьбу не тільки за найкращий результат як такий, але й за оволодіння істиною як найбільш адекватною системою знань. Конкуренція в науці має двоїстий характер: сприяє появі нових відкриттів, підтримує дух змагальності у досягненні найкращих результатів, але в той же час може робити науковий процес більш прагматичним та комерціалізованим.

Конкуренцію в науці розглядають як складову більш загального феномена – соціальної конкуренції. На думку О. Александрової, конкуренція – це вид активності соціальних суб'єктів щодо досягнення кращих результатів їх діяльності порівняно з іншими за допомогою доступу до володіння, розпорядження та використання обмежених суспільних благ (, 2004).

В процесі конкурентної боротьби вкрай важливо не переходити межі моральних та правових норм. На наше переконання, суб'єкти наукової діяльності, утверджуючи свої лідируючі пози-

ції мають спиратися на такі принципи як доброчесність, моральність, відкритість, взаємоповага та чесна конкуренція.

У науковій літературі розрізняють поняття «конкуренція» і «конкурування». Зокрема, конкуренція передбачає формальний прояв суспільної взаємодії, а конкурування – аксіологічно-поведінкову перевагу суб'єктів, які приймають участь у взаємодії. Соціальна конкуренція характеризується такими двома експектаціями:

1) форма соціальної взаємодії, що виявляється у досягненні індивідуальних чи групових цілей та інтересів в процесі протиборства з іншими індивідуальними чи груповими суб'єктами, які прагнуть дійти таких же цілей та інтересів;

2) соціальний процес, коли досягнення індивідом чи групою цілі можливе лише за умови відсторонення чи випередження конкурента (суперника) (Александрова, 2004).

В кожній соціальній сфері конкурентне середовище має свої особливості, відповідно при наявності спільних рис. Аналізуючи проблему конкуренції в науці, фахівці підкреслюють, що вона не зводиться до боротьби за ресурси, що дозволяють займатися науковою творчістю, отримувати наукові результати. Конкуренція в науковій сфері – це ще й стимул зростання ефективності (результативності) наукової діяльності, а також

Corresponding author:

¹ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: kubalsky@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6071-592X>

мотивація для пошуку нових (невідомих) рішень (Максимов, 2019).

Визначаючи особливості науково-дослідної діяльності та конкуренції під час її здійснення Р. Хайрулін зауважує, що отримання нових суспільно значущих результатів – це сфера, в якій не може бути чітко встановлених гарантій. Це сфера рідкісних неймовірних подій. Часто оригінальні концепції виростають на новому ґрунті, на яку вперше вступають вчені, що стають їх авторами. Тому, кажучи про місце конкуренції в розвитку наукових знань, необхідно чітко відокремлювати процеси зміни наукових теорій від процесів їх розробки. При розробці наукової теорії має певне місце конкуренція гіпотез, альтернативних відносно одна одної. В процесі ж зміни наукових теорій конкуренція між ними практично відсутня, оскільки їх цінують як рідкісні і нечисленні успіхи людського розуму в знаходженні порядку в світі, який спочатку здається таким хаотичним (Хайруллин, 2011).

На сьогоднішній день, конкурентні позиції наукових та освітніх установ відображаються у різноманітних рейтингах, що базуються на низці критеріїв. Відповідно від місця у рейтингу залежить рівень фінансування, організаційних та інших можливостей певної науково-освітньої установи.

В якості прикладу розглянемо критерії оцінювання елітності університету на міжнародному рівні (його рейтингу), до яких спеціалісти відносять такі:

- кількість лауреатів Нобелівської премії – вихідців із певного університету; кількість членів національної академії наук, закордонних академій, а також керівників національних і світових наукових шкіл та напрямів;

- якість професорсько-викладацького складу – кількість зарубіжних професорів зі світовим ім'ям і докторів наук; при цьому важливими персональними показниками викладачів університету є кількість статей, опублікованих у провідних наукових виданнях світу, кількість виданих монографій, індекс цитування;

- репутацію університету, ступінь оцінки його академічним співтовариством і працедавцями;

- новітні методичні розробки та програми для забезпечення елітності навчального процесу, індивідуальний підхід до студентів, інноваційна система викладання, так звана елітопедагогіка;

- селекційні критерії, такі як меритократичні принципи прийому до університету, незалежна експертиза вступу;

- розмір бібліотеки – кількість одиниць зберігання і якість обслуговування, при цьому особливу увагу приділяють спеціалізованим бібліотекам, наприклад у Гарварді таких близько тридцяти – філософська, соціологічна, політологічна тощо;

- історію університету, кількість його знаменитих випускників, зокрема президентів, прем'єр-міністрів, відомих політиків, мультимільонерів, видатних учених;

- попит на випускників університету (деякі фахівці з економіки вищої освіти вважають цей критерій найважливішим у рейтингу університетів); наприклад, більшість випускників бізнес-шкіл Пенсильванського, Гарвардського, Колумбійського університетів узагалі не переймаються пошуками роботи, оскільки на них уже полюють рекрутери й представники відомих фірм, а заробітна плата спеціалістів одразу ж після закінчення університету може сягати 100–150 тис. доларів;

- банк даних випускників університету, реалізація їхніх освітніх навичок у практичній сфері, перспективи їхньої подальшої діяльності, кар'єрне зростання; зв'язок університету зі своїми випускниками, допомога їм у разі потреби, хоча частіше саме *alma mater* отримує від них систематичні спонсорські внески;

- рівень спортивного життя університету, кількість чемпіонів Олімпійських ігор, переможців світових і національних першостей, знаменитих спортивних тренерів, кількість і якість спортивних споруд (Боголіб, 2012).

Фахівці констатують, домінування американських університетів у міжнародних рейтингах і називають це одним з чинників глобального лідерства США, що перетворює дослідження особливостей їх науково-освітньої моделі на актуальне завдання. В економіці знань університети вступають в конкуренцію з іншими суб'єктами, що вимагає від них діяльності за законами ринку, логіка функціонування якого має сприяти забезпеченню споживачів якісними товарами та послугами. Університети стають не тільки освітніми та дослідницькими, але й підприємницькими інституціями (Vorontkova et al., 2016). Їм доводиться, поряд з забезпеченням якості послуг, ризикувати, здійснюючи освітні інновації, проводячи дослідження, комерціалізуючи їх результати. Сформована в США модель розвитку системи вищої освіти не тільки враховує внутрішнє прагнення університетів до досконалості та пошуку

істини, але й розбудовує середовище їхньої діяльності, яке мотивує до підвищення якості як ключового чинника конкурентоспроможності. Вона спирається на внесок багатьох інституцій у забезпечення якості вищої освіти (Ільницький, 2016).

Отже, суб'єкти наукової діяльності для здійснення добросчесної конкуренції мають знаходитись у сприятливому середовищі з законодавчої, фінансової, морально-психологічної, організаційно-логістичної точок зору.

Останнє десятиріччя у боротьбі за якість наукових та освітніх результатів окремі університети США, Великобританії та інших країн Європи та Азії застосовують методологію кайдзен – філософія постійного вдосконалення, яка стала ідеологічною основою запровадження руху за якість в Японії. Сутнісним змістом кайдзен є процес безперервного вдосконалення методів роботи, особистої ефективності та як загальна філософія бізнесу. Досвід американських університетів засвідчує широту можливостей запровадження кайдзен-методології у вищій освіті та корисність подібних ініціатив для всіх зацікавлених сторін. Успішна реалізація кайдзену в рамках університету відбувається завдяки додержанню таких базових принципів:

- фокусування на потребах клієнта;
- відкрите визнання проблем;
- створення робочих команд;
- управління проектами через міжфункціональні команди;
- формування «підтримувальних» відносин;
- розвиток самодисципліни;
- інформування кожного співробітника;
- делегування повноважень кожному співробітнику;
- безперервні зміни;
- креативний підхід, зацікавленість у покращенні навчального процесу і результатів роботи (Веллінгтон, 2004).

В нашій державі також здійснюються різноманітні заходи для розвитку конкурентного середовища у науковій сфері, проводиться моніторинг діяльності наукових установ задля покращення якості їхньої результативності.

Зокрема, у Постанові Президії Національної академії наук України від 11 липня 2018 року № 241 «Про підсумки оцінювання діяльності наукових установ НАН України» зазначено, що протягом 2017 та I півріччя 2018 року проведено оцінювання ефективності діяльності 67 наукових установ НАН України та майже 600 їхніх науко-

вих підрозділів. Аналіз діяльності установ забезпечили експертні комісії, до роботи яких було залучено понад 300 фахівців, з яких третина – представники позаакадемічних установ та 10 % – іноземні експерти. Суб'єкти перевірки спирались на «Базові принципи, закладені в процедурі оцінювання ефективності діяльності установ НАН України»:

1. Об'єктивний аналіз ефективності діяльності Установи та її значення для світової та вітчизняної науки, освіти, економіки, культури, підвищення якості життя людини.

2. Отримання та аналіз даних про діяльність Установи відкритим та прозорим способом.

3. Оцінювання ефективності діяльності Установи та її підрозділів на основі як кількісного аналізу статистичних та наукометричних даних, так і якісного (експертного) оцінювання всієї наявної (доступної) інформації про Установу та її діяльність.

4. Пріоритетність якісного (експертного) оцінювання ефективності діяльності Установи та її підрозділів порівняно з кількісними (у тому числі наукометричними) даними щодо їх діяльності.

5. Аналіз кількісних характеристик щодо діяльності Установи з урахуванням особливостей її дослідницьких завдань.

6. Врахування особливостей публікаційної активності Установи та цитувань її публікацій за галузями науки.

7. Урахування перспектив розвитку Установи та напрямів її наукових досліджень.

8. Доступ Установи до результатів її оцінювання (у передбаченому Методикою порядку).

9. Постійний аналіз та поліпшення процедури оцінювання Установ, у тому числі удосконалення системи критеріїв та відповідних показників (Постанова Президії Національної академії наук України від 11 липня 2018 року, 2018).

Загалом, національне наукове конкурентне середовище потребує вдосконалення згідно існуючих найкращих світових зразків, відповідно з урахуванням вітчизняної специфіки.

Таким чином, конкуренція в науці з одного боку сприяє появі нових відкриттів, підтриманні духу змагальності у досягненні найкращих результатів, а з другого боку – робить науковий процес більш прагматичним та комерціалізованим.

Виходячи з вищенаведеного, варто плекати гуманістичні спонукальні чинники розвитку науки, що сприятиме утвердженню творчості та незаангажованості у науковій діяльності.

Для відтворення гуманістичних спонукальних чинників розвитку науки важлива загальносуспільна атмосфера щодо ставлення до науково-дослідної діяльності – утвердження у суспільній думці, державній політиці значущості й поваги до праці науковця.

Характеризуючи людську діяльність у цілому, С. Рубінштейн зазначав: «Чи буде праця, в силу того, що вона усвідомлюється як обов'язок, вимагати напруги, зусиль, подолання перешкод, відчуватися як ярмо, як тягар, як прокляття людини, залежить від суспільного змісту, якого набуває праця, від об'єктивних суспільних умов». До суспільних об'єктивних умов дослідник відносить певний рівень розвитку науки, мистецтва, духовної культури взагалі, яка створена зусиллями багатьох поколінь і існує як об'єктивна реальність по відношенню до свідомості нині живучих генерацій (Рубінштейн, 1999).

Як показує практика розвинених країн, у процвітаючому суспільстві є усвідомлення значущості наукових знань і відповідно висока престижність діяльності науковців. Знання у таких країнах розглядаються як поліфункціональний чинник суспільної стабільності та системних перетворень. Вочевидь, повага до знання як соціокультурного феномена є важливим фактором розвитку й популяризації науки.

У цьому контексті Г. Стасюк підкреслює, що знання як стратегічний ресурс трансформації суспільства є складним соціально-культурним феноменом, одним із основних чинників системних соціальних перетворень впливу людини на природне і суспільне середовище. Важливо, що знання, на відміну від матеріальних ресурсів, під час використання не розпорошуються, не амортизуються, а, навпаки, примножуються, потужнішають, підвищують ефективність тієї структури, яка чутлива до дифузії знань, сприяють становленню інформаційного суспільства. Тому і зміни у суспільстві відбуваються адекватно до його інтелектуального розвитку, з чим синхронізуються перетворення в соціальній, економічній, політичній та духовній сферах. При цьому знання, постаючи дієвим засобом соціальної дії, й собі впливають на суб'єкт цієї дії, сприяючи підтриманню стабільності, суспільної рівноваги, соціального порядку, сталого розвитку і прогресу (Стасюк, 2014).

В. Буяшенко аналізуючи проблему соціокультурних та гуманістичних чинників розвитку науки, виокремлює проблемні місця щодо їх реалізації в Україні:

1) відсутність кваліфікованих кадрів (через відтік мізків до розвинених країн, низький рівень підготовки і декваліфікацію значної частини дослідників унаслідок демотивації, пов'язаної з мізерним фінансуванням);

2) низький рівень культури академічної доброчесності; нерозвиненість сучасної культури наукової діяльності в академічному та вузівському середовищах;

3) низька інноваційна культура урядовців;

4) девальвація соціального капіталу науки, низький престиж професії науковця;

5) погане знання англійської мови та недостатнє використання нових інформаційних технологій (Буяшенко, 2019).

Можна стверджувати, що гуманістичні спонукальні чинники розвитку науки мають бути органічною складовою системи соціальної мотивації до наукової діяльності. Нажаль, соціокультурні, гуманістичні орієнтири сучасної молоді деформовані прагматичними та комерційними настановами.

Продовжуючи вищезначену логіку, Н. Ясницька підкреслює, що сучасні тенденції розвитку наукової діяльності вищих навчальних закладів зарубіжних країн обумовлені низьким рівнем підготовки абітурієнтів, який характерний не лише для України, але і для європейських країн, США та Канади, і існуванням на рівні середньої школи значного розриву між занадто малою кількістю обдарованих або просто достатньо підготовлених дітей і значною частиною серед випускників тих, хто відчуває труднощі в реалізації навіть найпростіших навичок навчання. Потенційний брак людських ресурсів у ключових наукових професіях обумовлює необхідність покращувати мотивацію учнів і студентів до занять наукою. У цьому контексті національні стратегії, як правило, спрямовані на модернізацію науки у вищій школі та реалізацію програм мотивування до наукової діяльності в середніх школах на основі партнерства, ініціативи, професійної орієнтації і можливості професійного розвитку вчителів. В Україні, з огляду на це, доцільно впроваджувати сучасні підходи до формування наукового світогляду і залучення до наукової роботи здібних молодих людей, незважаючи на всі труднощі, які переживає українське суспільство і держава. Впровадження новітніх підходів передбачає залучення як наукових розробок у галузі взаємодії держави і громадськості в сфері розвитку науки у вищій школі, так

і розробки відповідної методології організації такої взаємодії і навчально-наукової роботи, а також впровадження методики викладання конкретних дисциплін. Необхідно передбачити одночасні цілеспрямовані дії в декількох площинах, що загалом збігаються з загальноприйнятими рівнями освіти (Ясницька, 2016).

З гуманістичних позицій діяльність науковців має бути спрямована не на створення нової зброї, засобів руйнування природного середовища, а на покращення адаптивних можливостей людини, створення умов для її гармонійного існування з розширеними можливостями у різноманітних вимірах: соціальному, біологічному, технологічному, інформаційно-комунікаційному тощо.

З цього приводу М. Шумка та І. Шандрук зауважують, що стрімкий розвиток нових технологій у сучасному світі набуває революційного характеру. Досягнення в галузі передових технологій вже зараз здатні змінити не лише буденний устрій життя, але і глибоко реконструювати наше соціальне буття. Панування все більш могутніх надтехнологій впритул наблизили нас до постлюдського часу, в якому застосування названих технологій на благо людини перетворює нас в постлюдей, а наш час усього лише початковий етап в становленні постлюдського часу. Проблеми, якими займаються сучасні науковці в цілому пов'язані з перспективами впливу цих технологій на сучасний світ і соціальну реальність. Їх критичне осмислення вимагає комплексного підходу до проблеми місця і ролі окремої людини і соціуму в умовах домінування трансгуманістичних технологій. Людина, стаючи творцем все більш могутніх надтехнологій стає свого роду соціо-біо-техно-інженером, перетворювачем усіх форм життя на Землі. Практика застосування супертехнологій з метою перетворення біосоціо-природного буття людини, детермінують перехід від людини до транслюдини, а від неї до постлюдини (Шумка, Шандрук, 2014).

Безсумнівно, сучасні науковці у своїй діяльності мають керуватися принципом «не нашкодь». З гуманістичних позицій, в умовах пришвидшеного розвитку технологій, значно зростає відповідальність науковців за результати своєї діяльності. Під час здійснення наукової діяльності у певних галузях знань виникає небезпека перейти межу за якою наукове відкриття стає загрозливим для людства. Саме тому сучасна наука має розвиватись у морально-етичній системі координат.

Науковці XXI сторіччя, здійснюючи нові дослідження, мають керуватись гуманістичними настановами на принципах, виходити з загальнолюдських цінностей. Виникає питання чи отримала наукова спільнота «щеплення» від дегуманізації після техногенних катастроф, спричинених до певної міри й безвідповідальним ставленням дослідників до результатів своєї діяльності?

З точки зору Н. Дараган, наука у нинішньому її стані не здатна виправдати покладені на неї надії. Необхідна її модернізація і гуманізація. Найважливіші напрямки цієї діяльності:

- подолання науковою і технічною елітою елітаристської свідомості і оволодіння нею умінням протидіяти ідеологічним нашаруванням в науці;

- заміна технократичного мислення (його істотні риси – примат цілі над смислом і загальнолюдськими інтересами, техніки над людиною і його цінностями) мисленням, що оперує категоріями моральності, що базується на гуманістичних принципах і ідеалах;

- зміна структури наукової та інженерно-технічної діяльності таким чином, щоб суспільство могло контролювати наслідки науково-технічних проєктів;

- збільшення гуманітарної складової в системі освіти (Дараган, 2008).

Отже, вибудовуючи систему мотивації для діяльності науковців доцільно керуватися в першу чергу гуманістичними принципами, формувати у дослідників гуманістичний світогляд.

Відповідно світогляд науковця та наукових спільнот формується під впливом культурних норм й цінностей. Саме тому варто проаналізувати особливості взаємодії науки і культури. У науковій літературі репрезентовані різноманітні підходи до розуміння феномена «культура». У контексті нашого дослідження ми будемо розуміти культуру як процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самої людини у цьому світі, на отримання об'єктивної і достовірної інформації про світ, де головну роль відіграє наука і мистецтво (Галицька, 2013).

Наука є складовою культури, її підсистемою, у зв'язку з цим зміни, що відбуваються у суспільних відносинах, глобальних процесах знаходять прояв у обох сферах.

Зокрема, бурхливий розвиток науки та техніки призвів до появи так званої техногенної культури (техногенної цивілізації), яка домінує у світі і в наш час.

Які характерні ознаки і модуси техногенної культури? Вони визначаються передусім обставинами, згідно з якими в техногенному суспільстві технаунка та новітні технології набувають пріоритетного значення. Саме завдяки останнім на сучасному етапі цивілізаційного процесу формується новий тип культури – культури техногенної. Техногенна культура – це новий модус соціальної реальності. Її основою є новий детермінуючий фактор – процес породження, трансформації, акумуляції і розповсюдження інформації на основі змінюваності якісних етапів інформаційних технологій (Остропольська, 2016).

Починаючи з епохи наукових відкриттів (17–18 ст.), у взаємодії науки та культури стала домінувати так звана наукова раціональність, яка здійснює як позитивний, так і негативний вплив на існування ціннісного світу людини, суспільств, людства в цілому.

І. Бургун переконує, що нині техногенна цивілізація, що існує вже понад чотириста років, перебуває в «аварійному» стані. Вона наближається до «точки біфуркації», яка може спричинити її перехід до нового якісного стану, від якого залежить існування людства. Причиною такого стану передусім є втрата органічного взаємозв'язку науки з головними культуротворчими смислами і визнання найбільшою цінністю наукову раціональність, коли знання розглядаються як могутня перетворювальна сила. Особливий статус наукової раціональності в системі цінностей і значущість науково-технічного погляду на світ зумовлені тим, що наукове пізнання світу є умовою його перетворення. Тобто людина здатна через розкриття законів природи та соціального життя регулювати природні й соціальні процеси відповідно до своєї мети. Наукова раціональність сприймається як необхідна умова процвітання та прогресу (Бургун, 2014). Разом з тим, принцип наукової раціональності «отримавши першість» у змаганні з культурними та духовними цінностями може призводити до катастрофічних наслідків для існування людства (Воронкова, Кивлюк, 2017).

Спробуємо простежити етапи взаємодії науки та культури, керуючись критерієм зміни ролі наукового знання у цивілізаційному поступі людства.

На думку В. Мельника, констатуючи фундаментальну роль науки у формуванні цінностей сьогоденного світу, важливо в той же час відзначити два ривки, два епохальні, кардинальні звернення, що передували і суттєвою мірою

обумовлювали переходу європейської цивілізації в епоху техногенного соціуму:

1) людство (X ст. до н. е. – X ст. н. е.) подвоєє власні можливості пізнавального осягнення природи завдяки долученню до чуттєво-образного перетворення навколишнього світу принципово нової форми його осягнення – категоріально-абстрактної. Людина розпочала відображати світ природи через поняття, що стає своєрідним дублюванням потенціалу осягнення світу – світ реальний поза суб'єктом та створений в мисленні останнього світ ідеальних образів. Саме цей період «дорослішання людства» вивчено недосконало. Важливо приділити особливу дослідницьку увагу фундаментально-світоглядній ролі християнського вчення власне у формуванні теоретичних понять і, особливо, категорій максимального узагальнення. Наприклад таким, як вічність, справедливість, добро, буття, істина, краса, любов тощо;

2) другий стрибок – це, по суті, перетворення науки на інструмент не лише пізнавальний відносно природи, а й тотально перетворювальний щодо неї. На думку В. Мельника, «ця подія в історії європейської цивілізації зумовлена дуже важливою віхою – Середньовіччям, а точніше – поширенням християнства. Для християнської філософії, християнської культури, як відомо, характерне розуміння людини як створеної за образом і подобою Бога. А отже, зміцнюється й поширюється культ людини-Бога та культ любові до Христа як мірила найвищих, істинних цінностей. Поширюється культ людського розуму, здатного зрозуміти та осягнути тайну Божественного творіння. Пізніше, в епоху Ренесансу, на базі відродження античної традиції, відбувається представлення людини насамперед як творчої одиниці. Людина – творець, межі її діяння – неосяжні. І це при тому, що, по-перше, асимілюється ідея богоподібності людини, і, по-друге, вона, тобто людина, має інструмент діяння – свій розум, а точніше – науку. Саме відтоді закладено культурну матрицю техногенної цивілізації. Так виник тип розвитку, який ґрунтується на пришвидшеній зміні природного середовища, конструюванні нового предметного світу буття людини, зокрема й соціального. У межах техногенної цивілізації задано новий вектор людської активності. Перетворювальну діяльність розглядають як головне призначення людини, визначальний чинник її самовираження й самоствердження. Творення не просто

мистецького, а насамперед як штучного, технічного середовища, що посилює владу людини над зовнішнім світом або іншими людьми, інтерпретували як вищий вияв людськості в людині» (Мельник, 2005).

Загалом, у взаємодії науки та культури, остання відіграє роль певної межі за якою пізнання набуває антигуманних, руйнівних характеристик. Фактично культура має гуманізувати науку, обмежувати «гносеологічний егоїзм» людини.

Як слушно зазначають вітчизняні вчені (В. Табачковський, А. Дондюк, Г. Шалашенко), у людському бутті культура затребувана і в своїх інваріантних, універсальних формах, і в безлічі культурних «світів», з якими людина зустрічається в повсякденності. Культура надає можливість людині бути різною, не виходячи при цьому за межі культурного буття, не перетинаючи «критичний поріг», що розділяє людське і антилюдське. Людське життя з хаотичного потоку переводиться культурою у коливання, яке утримує рівновагу завдяки безперервному руху, пориву і спрямованості людини, активності і стандартам його дій (Людина в есенційних та екзистенційних вимірах, 2004).

Таким чином, відкриваючи в процесі пізнання нові світи й форми буття, людина завдяки культурі має ціннісні орієнтири, які дозволяють їй надавати новому відкриттю не тільки суто прагматичну оцінку, але й визначати нове з позицій добра й зла, морального або аморального, гуманного або антигуманного. У цьому контексті варто погодитись з І. Донніковою, яка стверджує, що базове призначення культури – захист людського в людині, навіть якщо розуміння того, що таке людське, самою же людиною постійно змінюється. Але і сама культура динамічна, вона є процесом – осмислення, пізнання, комунікації, нормотворення та ін. Культура дійсно сприяє всебічному розвитку людини, але це також означає, що в культурі як процесі виникають, зберігаються і постійно оновлюються механізми стримування саморозпаду людського буття (Доннікова, 2016).

Органічна взаємодія науки і культури, їх взаємне збагачення становлять основу соціального прогресу, засобом процвітання держав та народів. Особливості цієї взаємодії визначаються низкою

чинників історичного, цивілізаційно-культурного, науково-технологічного, соціально-економічного характеру.

Як доводить В. Шедяков, реалізація і розвиток науково-інтелектуального потенціалу стають в міру зростання обсягу і значення інформаційного обміну найпотужнішим чинником життя суспільства, партнерства і конкуренції культурно-цивілізаційних світів. На різних етапах свого розвитку ціннісно-сміслові комплекси культурно-цивілізаційних світів трансформуються, формозмінюються. Критерій соціального прогресу, таким чином, за самою своєю суттю повинен бути конкретно-історичним, тобто складним, комплексним і цілісним, повинен проникати в усі найважливіші сфери соціального розвитку і відображати зміни як якості життя і можливості творчого розкриття окремої особистості, так і наростання «культурно-цивілізаційного шару», збільшення щільності «соціальної тканини». Тільки тоді він дозволяє встановлювати дійсне місце того чи іншого соціального явища в історії, виявляти справжнє співвідношення динамічних змін в суспільстві (Шедяков, 2016).

Підсумовуючи вищесказане, зробимо наступні висновки. На нашу думку, одним з «оптимальних» спонукальних механізмів для нових наукових досліджень має бути конкуренція в науці. Але для нівелювання негативного впливу комерційних та прагматичних чинників розвитку науки, у суспільстві варто розвивати гуманістичні спонукальні важелі щодо здійснення пізнавальної діяльності. Зокрема, мова йде про посилення престижності та суспільної поваги до науковців та знань загалом. Сучасні науковці, здійснюючи нові дослідження, мають керуватись гуманістичними настановами на принципах, виходити з загальнолюдських цінностей, оцінюючи результати своєї діяльності. Отже, наука є невід'ємною складовою культурно-цивілізаційного поступу людства. У взаємодії науки та культури відбувається взаємне збагачення, яке проявляється у обміні знаннями, цінностями, формами сприйняття світу тощо. Для науковців культурні норми та культурні «бар'єри» мають бути запобіжниками перетворення пізнавальної діяльності на антигуманну та регресивну.

Список використаних джерел

Александрова О. С. Конкуренція як принцип суспільного розвитку: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Сімферополь, 2004. 11 с.

Боголіб Т. М. Конкуренція університетів: світовий досвід і українські реалії. *Вісник Національної академії наук України*. 2012. № 10. С. 31–41.

- Бургун І. В. Підготовка компетентного випускника як реалізація гуманістичної місії середньої освіти. *Народна освіта*. 2014. Випуск 3 (24). URL: <http://narodnaosvita.kiev.ua>
- Буяшенко В. Наука сьогодні: від академізму до соціального сервісу. *Вісник Академія праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 3. С. 7–12.
- Веллінгтон П. Стратегії кайдзен для успішних продаж / пер. с англ. под ред. А. Заболотной. СПб. : Питер, 2004. 272 с.
- Воронкова Валентина, & Кивлюк Ольга. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманов, 2017.
- Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, & Nikitenko Vitalina. Humanistic management in the context of philosophic anthropology: human dimension. *Нова парадигма*. 2016. Вип. 129. С. 64–76.
- Галицька М. М. «Культура» та «освіта»: взаємозумовленість понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 28–33.
- Дараган Н. Д. Наука і гуманізм. *Вестник Таганрогского государственного педагогического института имени А. П. Чехова*. 2008. № 2. С. 10–15.
- Донникова І. А. Антропологическая сложность как феномен постнеклассического гуманитарного знания. *Інтегративна антропологія*. 2016. № 2. С. 9–13.
- Ільницький Д. О. Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: інтелектуально-ресурсний вимір: дис. ... д-ра економ. наук. Київ, 2016. 512 с.
- Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / В. Г. Табачковський, А. М. Дондюк, Г. І. Шалашенко та ін. ; НАН України ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Наукова думка, 2004. 246 с.
- Максимов С. В. Конкуренція і наука. *Российское конкурентное право и экономика*. 2019. № 2 (18). С. 4–5.
- Мельник В. Науково-технічні реалії в гуманістичному вимірі. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 9–17.
- Нікіфорова І. І. Конкуренція відносини у суспільстві як об'єкт державного регулювання. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 4 (19). С. 68–76.
- Остропольська З. М. Техногенна культура: антропологічні виміри. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С. 29–36.
- Постанова Президії Національної академії наук України від 11 липня 2018 року № 241 «Про підсумки оцінювання діяльності наукових установ НАН України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30360>.
- Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 1999. 720 с.
- Стасюк Г. Розвиток освіти в «організованому суспільстві»: українські реалії та перспективи. *Проблеми гуманітарних наук. Філософія*. 2014. Вип. 33. С. 141–150.
- Хайруллин Р. Н. Конкуренція наукових теорій і научний прогрес. *Вестник Башкирского университета*. 2011. Т. 16. № 2. С. 501–504.
- Шедяков В. Е. Культура как фактор общественных трансформаций. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. 2016. Вип. 11. С. 123–127.
- Шумка М. Л., & Шандрюк І. С. Трансформація гуманістичних ідей в сучасності. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. С. 1–25.
- Ясницька Н. Деякі аспекти державного управління наукової діяльністю вищих навчальних закладів в умовах реформування галузі. *Демократичне врядування*. 2016. Вип. 16–17. С. 1–11.

References

- Aleksandrova, O. S. (2004). Competition as a principle of social development: socio-philosophical analysis] : Dissertation abstract for the degree of candidate of philosophical sciences. Simferopol, 11.
- Boholib, T. M. (2012). Competition of universities: world experience and Ukrainian realities. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Collection of scientific works*, 10. 31–41.
- Burhun, I. V. (2014) Preparation of a competent graduate as a realization of the humanistic mission of secondary education. *Narodna osvita. Collection of scientific works*, 3 (24). URL: <http://narodnaosvita.kiev.ua>
- Buiashenko, V. (2019). *Science of today: from academism to social service*. Collection of scientific works. 3. 7–12.
- Vellynhton, P. (2004). Kaizen Strategies for Successful Sales / Per. s anhl. pod red. A. Zabolotnoi. SPb. : Pyter, 272.
- Voronkova, Valentina, & Kivlyuk Olga (2017). A person in the educational space of a smart society. Kyiv : Publishing House of MP Drahomanov NPU.
- Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, & Nikitenko Vitalina (2016). Humanistic management in the context of philosophic anthropology: human dimension. *A new paradigm*, 129. 64–76.

- Halytska, M. M. (2013). "Culture" and "education": the interdependence of concepts. *Collection of scientific works*. 4. 28–33.
- Darahan, N. D. (2008) Science and Humanism. *Vestnyk Tahanroshkoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho ynstitutu ymeny A. P. Chekhova. Collection of scientific works*, 2. 10–15.
- Donnykova, Y. A. (2016). Anthropological complexity as a phenomenon of post-classical humanities knowledge. *Intehratyyna antropolohiia. Scientific journal*, 2. 9–13.
- Ilnytskyi, D. O. (2016). Global competition in the scientific and educational space: intellectual and resource dimension: Dissertation for the degree of candidate of economic sciences. 512.
- Man in essential and existential dimensions (2004) / V. H. Tabachkovskiy, A. M. Dondiuk, H. I. Shalashenko ; NAN Ukrainy ; In-t filosofii im. H. S. Skovorody. Kyiv : Naukova dumka. 246.
- Maksymov, S. V. (2019). Competition and science. *Russian scientific journal*, 2 (18). 4–5.
- Melnyk, V. (2005). Scientific and technical realities in the humanistic dimension. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny. Ukrainian scientific journal*, 1. 9–17.
- Nikiforova, I. I. (2013). Competitive relations in society as an object of state regulation. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: zb. nauk. pr. Collection of scientific works*, 4 (19). 68–76.
- Ostropolska, Z. M. (2016). Man-made culture: anthropological dimensions. *Kultura Ukrainy. Collection of scientific works*, 52. 29–36.
- Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine "On the results of evaluation of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine". URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30360>.
- Rubynshtein, S. L. (1999). Fundamentals of general psychology. SPb.: Pyter, 720.
- Stasiuk, H. (2014). Development of education in «organized society»: Ukrainian realities and prospects. *Problemy humanitarnykh nauk. Filosofia. Collection of scientific works*, 33. 141–150.
- Khairullyn, R. N. (2011). Competition of scientific theories and scientific progress. *Vestnyk Bashkyrskoho unyversyteta. Collection of scientific works*, 16. 2. 501–504.
- Shediakov, V. E. (2016). Culture as a factor of social transformation. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal. Ukrainian scientific journal*, 11.123–127.
- Shumka, M. L., & Shandruk, I. S. (2014). Transformation of humanistic ideas in the present. *Svitohliadni ta sotsiokulturni zasady formuvannia modernoi ukrainskoi natsii: shchorich. nauk. pr. / vidp. za vyp. T. V. Honcharuk. Collection of scientific works*. 1–25.
- Yasnyska, N. (2016). Some aspects of public administration of scientific activities of higher educational institutions in terms of reforming the industry. *Demokratychnе vriaduvannia. Collection of scientific works*, 16–17. 1–11.

KUBALSKYI, OLEG – Applicant,
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail: kubalsky@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6071-592X>

RIVALRY IN SCIENCE AND CULTURAL AND HUMANISTIC VALUES

Abstract

The nature of rivalry in the context of scientific development is comprehensively studied. Modern science, the research community, the field of commercial application of scientific achievements – a highly competitive environment. At the same time, science must remain a fundamental support for humanity for the further progress of mankind. Thus, excessive pragmatism and utilitarianism in science and technology must be constrained by cultural factors. In this regard, the introduction of the values of humanism and human-centeredness into the scientific sphere is becoming extremely important. It is emphasized that rivalry in science on the one hand contributes to the emergence of new discoveries, maintaining a competitive spirit in achieving the best results, and on the other hand – makes the scientific process more pragmatic and commercialized. In carrying out cognitive activities, the subjects of science are fighting not only for the best result as such, but also for mastering the truth as the most adequate system of knowledge. Emphasis is placed on the importance of humanistic motivating factors for the development of science, which will contribute to the establishment of creativity and non-involvement in scientific activities. To reproduce these factors, the general public atmosphere in relation to research activities is important – the assertion in public opinion, public policy of significance and respect for the work of the scientist. From the humanistic point of view, the activities of scientists should be aimed not at creating new weapons, means of destroying the natural environment, but at improving the adaptive capabilities of man, creating conditions for his harmonious existence with expanded opportunities in various dimensions: social, biological, technological, information and communication.

Keywords: science, rivalry, culture, humanism, universal values.

© The Author(s) 2022
This is an open access article under
the Creative Commons CC BY license

Received date 13.03.2022
Accepted date 01.04.2022
Published date 13.04.2022

How to cite: Кубальський Олег. Конкуренція в науці та культурно-гуманістичні цінності. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporozhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2022. 11 (88). P. 128–137.

doi: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-13>